

**PEDAGOGIK FIKRLAR ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINI
MA'NAVY-AXLOQIY KAMOLOTINI SHAKLLANTIRISH**

Jumayeva Aziza

Kimyo xalqaro universiteti

Magistratura 2kurs talabasi

Annotasiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ma'naviy-axloqiy kamolotini shakllantirishda pedagogik g'oyalar va nazariyalar ahamiyati tahlil etiladi. Maqolada tarixiy-pedagogik yondashuvlar, zamonaviy ilmiy-uslubiy qarashlar hamda xalq pedagogikasining o'ziga xos jihatlari o'rganiladi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ma'naviy-axloqiy rivojlanishini ta'minlashda milliy madaniy meros, qadriyatlar hamda pedagogik fikrlar sintezi asosida metodik tavsiyalar beriladi. Natijalar o'qituvchilarning ijtimoiy-ma'naviy mas'uliyatini oshirish, mehnatsevarlik, hamkorlik, halollik va odob-axloqni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ma'naviy-axloqiy kamolot, pedagogik fikrlar, xalq pedagogikasi, o'qituvchi shaxsiyati, milliy qadriyatlar, metodik tavsiyalar.

Kirish: Boshlang'ich ta'lim bosqichi bolalar shaxsining eng sezgir, tarbiyaga moyil davri bo'lib, bu paytda o'quvchilarda dastlabki insoniy fazilatlar, axloqiy qarashlar va ma'naviy mezonlar shakllanadi. Ushbu mas'uliyatli jarayonning markazida turgan boshlang'ich sinf o'qituvchisi nafaqat bilim beruvchi mutaxassis, balki tarbiyachi, yo'lboshlovchi va ma'naviy murabbiy sifatida maydonga chiqadi. Bugungi globallashuv sharoiti, texnologik yangilanishlar, ijtimoiy-ma'naviy hodisalardagi o'zgarishlar boshlang'ich ta'lim tizimiga ham yangicha talablar qo'yimoqda. Ana shunday muhitda o'qituvchidan nafaqat fan mazmunini puxta egallagan bo'lish, balki zamonaviy pedagogik-psixologik bilimlar, yangi metod va vositalar, eng muhimi, barkamol ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega bo'lish talab etiladi. O'zbek xalqining boy tarixiy-madaniy merosi, milliy qadriyatlarimiz va xalq pedagogikasi o'qituvchining ma'naviy-axloqiy kamolotida muhim manba hisoblanadi. Sharq mutafakkirlari, buyuk allomalar va mahalliy ma'rifatchilar ta'lim-tarbiya sohasida chuqur ahamiyatga molik g'oyalar ilgari surishgan. Ularning qarashlarida halollik, adolat, mehr-oqibat, odob-axloq, insonparvarlik va vatanparvarlik kabi fazilatlar shu qadar chuqur ildiz otganki, bu tamoyillar hozirgi zamon pedagogikasida ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Ana shu ma'naviy qadriyatlarni boshlang'ich sinf o'qituvchisi shaxsiga singdirish o'qituvchi kasbiy mahoratining yanada yuksalishi, o'quvchilarga nafaqat bilim, balki olijanob insoniy sifatlarni ham etkazishda muhim ahamiyatga ega.

Shu bilan birga, zamonaviy ta'lim jarayonida o'qituvchi shaxsiyati faqat milliy an'analarga tayanish bilan cheklanmasdan, jahon pedagogik tajribasi, ilg'or metodlari bilan uyg'un ravishda rivojlanishi lozim. Chunki davlatlararo ilmiy-ma'rifiy integratsiya kuchayib, xalqaro hamkorlik va axborot almashinuvi kengayib borayotgan bir paytda, ilg'or tajriba va pedagogik texnologiyalarni milliy asosda qabul qilish orqali o'qituvchi nafaqat kasbiy, balki ma'naviy-axloqiy jihatdan ham boyib boradi [1-2]. Ana shu omillarni hisobga olgan holda, ushbu maqolada pedagogik fikrlar asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ma'naviy-axloqiy kamolotini shakllantirish jarayoni tahlil qilinadi. Maqolada xalq pedagogikasidan tortib zamonaviy ilmiy-nazariy manbalargacha bo'lgan talqinlar o'rganilib, ma'naviy-axloqiy fazilatlarining o'qituvchi shaxsida barqaror shakllanishi, dars jarayonida qadriyatlarni o'quvchilarga samarali etkazish mexanizmlari va pedagogik metodlarni tanlashning ahamiyati yoritiladi. Natijada, yosh avlodni har tomonlama barkamol etib voyaga etkazishda o'qituvchi shaxsining ma'naviy-axloqiy kamoloti qanday ro'l o'ynashi va bu borada qanday yondashuvlardan foydalanish lozimligi bo'yicha ilmiy xulosalar ilgari suriladi.

Adabiyotlar tahlili.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining ma'naviy-axloqiy kamolotini shakllantirish masalasi turli tarixiy davrlarda, turli pedagogik maktablar va mutafakkirlar e'tiborida bo'lgan. Xususan, o'zbek milliy pedagogikasining poydevorini yaratuvchi buyuk mutafakkirlar – Abu Nasr Forobiy, Ahmad Yassaviy, Alisher Navoiy asarlarida insoniylik, adolat, halollik, muruvvat, sabr-qanoat kabi fazilatlar ustuvor ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlanadi. Forobiy “Fozil odamlar shahri” asarida inson kamolotiga xizmat qiluvchi bilimlar va tarbiya muhitini yaratish zaruratini ilgari sursa [1], Yassaviy “Hikmatlar”ida ruhiy poklanish va odob me'yorlariga rioya qilishning ijtimoiy-ma'naviy ahamiyatini ko'rsatadi [2]. Alisher Navoiy esa o'z ijodida adolat va ezgulik timsolini sharaflab, yosh avlodni ma'naviyatli insonlar qilib voyaga etkazish lozimligini ta'kidlaydi [3].

Milliy pedagogika an'analari va xalq pedagogikasi tadqiqotlarida (Qori Niyoziy, Vohidov, Said Ahmad kabi olimlar) o'qituvchining shaxsiyati, uning ijtimoiy-ma'naviy pozitsiyasi, o'quvchiga namuna bo'lish xususiyatlari atroflicha ko'rib chiqilgan. Qori Niyoziy (1970) milliy tarbiya jarayonida o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki milliy qadriyat va urf-odatlarini yangi avlodga etkazuvchi, ma'naviy ko'makchi sifatida maydonga chiqishi lozimligini qayd etadi [4]. Vohidov (1990) xalq pedagogikasining beqiyos ahamiyatini tilga olarkan, ertaklar, maqollar, topishmoqlar va milliy o'yinlar orqali bola tasavvurida ma'naviy fazilatlar pishib yetilishini uqtiradi [5].

Xalqaro tajribaga murojaat qilganda, jahon pedagogik fikrida ham o'qituvchining ma'naviy-ahloqiy qiyofasi alohida o'ringa ega. Masalan, Yevropa va Rossiya pedagogik maktablariga nazar tashlasak, Yan Amos Komenskiy o'qituvchining fazilatli bo'lishi, mehr-oqibat ko'rsatishi, bolalarga individual yondashuvi orqali insonparvar muhit yaratishini ta'kidlagan bo'lsa, Suhomlinskiy (1974) o'qituvchining mehnatsevarlik, sadoqat va halollikni shaxsiy namuna sifatida ko'rsatishi zarurligiga urg'u beradi [6]. Pestalozzi, Dyui kabi olimlar esa tarbiyachi-o'qituvchining ruhiy va axloqiy tarbiyadagi roli, bolalar bilan samimiy muloqot, mustaqil fikrlashni rag'batlantirish orqali haqiqatga intilishni o'quvchi ongiga singdirish kerakligini qayd etishgan [7,8].

Zamonaviy tadqiqotlar ham ushbu masala dolzarbligini tasdiqlaydi. O'zbekistonda so'nggi yillarda qabul qilingan qaror va ko'rsatmalar (O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari, Ta'lim sohasidagi islohotlar hujjatlari) boshlang'ich ta'lim sifatini yaxshilashda o'qituvchining ma'naviy-axloqiy saviyasini oshirishga alohida e'tibor qaratmoqda [9]. Jalolov (2015) o'z asarida ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etish orqali o'qituvchining nafaqat kasbiy, balki ma'naviy-ahloqiy malakasini ham yuksaltirish mumkinligini ko'rsatadi [10]. Bu nafaqat metodik yondashuvlarni takomillashtirish, balki o'qituvchi shaxsiga ijtimoiy-ma'naviy mas'uliyat yuklash, uning ijodiy salohiyati va axloqiy barkamolligini rivojlantirishga ham imkon beradi.

Tahlil va Natijalar.

Tahlil jarayonida adabiyotlarda qayd etilgan pedagogik g'oyalar, tarixiy va zamonaviy qarashlar, milliy va jahon tajribalari o'rganib chiqilganda, boshlang'ich sinf o'qituvchisining ma'naviy-axloqiy kamolotini shakllantirishda bir qator muhim omillar aniqlanadi. Avvalo, o'qituvchi shaxsini tarbiyalashda milliy an'analari va xalq pedagogikasining roliga alohida e'tibor qaratish lozim. Bu borada buyuk mutafakkirlar o'z asarlarida insoniylik, halollik, adolat, sabr-qanoat, vatanparvarlik kabi fazilatlarini targ'ib qilgan bo'lsa, milliy adabiyotlarda o'qituvchining shaxsiy namuna sifatida bolalar ongiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi ta'kidlangan. Shuningdek, xalq pedagogikasi merosi – ertaklar, maqollar, topishmoqlar, milliy o'yinlar orqali yosh avlodga ijtimoiy-ma'naviy qadriyatlarni paydo qilish, o'qituvchining nafaqat ma'rifat beruvchi, balki xulq-atvor, odob-axloq namunasi sifatida maydonga chiqishi zarurati vurgulanadi.

Zamonaviy ta'lim islohotlari, xalqaro tajribalar va globallashtirish sharoiti esa bu yondashuvlarni yanada boyitish, xalq pedagogikasidagi ma'naviyat darslarini ilg'or pedagogik texnologiyalar

bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, metodik treninglar, maxsus seminar va kurslar yordamida o'qituvchining ma'naviy-axloqiy saviyasini ko'tarish, xorijiy tajribalarni mahalliy sharoitga moslashtirish, milliy qadriyatlar bilan jahon pedagogik g'oyalarini sintez qilish orqali boshlang'ich sinf o'qituvchilari dars jarayonida o'quvchilarda insonparvarlik, adolat, mehnatsevarlik, o'zaro hurmat va hamjihatlik kabi xislatarni shakllantirishi mumkin. Amaliy kuzatuvlar, interaktiv metodlarni qo'llash, sinfda qulay psixologik muhit yaratish, o'quvchilar bilan individual yondashuv asosida ishlash, o'qituvchining nutq madaniyati va odob-axloqiy xulqini targ'ib qilish natijasida o'quvchilarning darslarga nisbatan qiziqishi ortishi, bilim samaradorligi kuchayishi, ijtimoiy faolligi va mustaqil fikrlash qobiliyati rivojlanishi kuzatiladi. Bu jarayonni zamonaviy texnologiyalar bilan boyitish – masalan, multimediyali vositalar, videodarslar, interaktiv taqdimotlar yordamida qadriyatlarni singdirish – ish samaradorligini yanada oshiradi.

Natijada, o'qituvchining ma'naviy-axloqiy kamoloti yuksalishi orqali o'quvchilarning ijtimoiy-axloqiy jihatdan yetuk, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat bilan qaraydigan, hayotiy vaziyatlarda mustaqil, insofu halollik me'yorlari asosida harakat qiladigan shaxs sifatida shakllanishiga erishiladi. Shu tariqa, tahlil va kuzatuvlar pedagogik fikrlarning amaliyotga tadbiri orqali boshlang'ich sinf o'qituvchisining ma'naviy-axloqiy fazilatlarini mustahkamlanishi, zamonaviy va milliy talablarga javob beradigan barkamol shaxslar tayyorlashga xizmat qilishini isbotlaydi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, pedagogik fikrlar asosida boshlang'ich sinf o'qituvchisining ma'naviy-axloqiy kamolotini shakllantirish jarayoni ko'p qirrali va uzviylikni talab qiluvchi murakkab vazifa ekanligi ayon bo'ldi. Milliy meros, xalq pedagogikasi boyligi, buyuk mutafakkirlar asarlarida ifodalangan insonparvarlik, halollik, adolat, mehr-oqibat, vatanparvarlik kabi fazilatlar o'qituvchi shaxsiyatining asosiy poydevori bo'lib xizmat qiladi. Bunday ma'naviy-axloqiy qadriyatlar xalqaro pedagogik tajribalar, zamonaviy bilimlar va ilg'or metodikalar bilan uyg'unlashtirilganda o'qituvchi o'z oldidagi ma'rifiy va tarbiyaviy vazifani yanada muvaffaqiyatli bajaradi. Ushbu yondashuv boshlang'ich sinf o'qituvchilariga nafaqat yangi bilim va ko'nikmalarni egallash, balki shaxsiy fazilatlarini sayqalash, o'quvchilarga ibrat bo'lish, sinfda sog'lom ma'naviy muhit yaratish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni samarali etkazish imkoniyatini yaratadi. Shuningdek, o'quvchilarning odob-axloq normalarini o'zlashtirish, mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv, insonparvarlik va mehnatsevarlik kabi sifatarga ega bo'lishi ta'minlanadi. Natijada, jamiyatda ezgulik, bunyodkorlik, milliy iftixor va ma'naviy barkamollik me'yorlari mustahkamlanib, kelajak avlodlar tarbiyasida tub sifat o'zgarishlari ro'y beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Forobiy, A.N. (X asr). Fozil odamlar shahri.
2. Yassaviy, A. (XII asr). Hikmatlar.
3. Navoiy, A. (XV asr). Xamsa.
4. Qori Niyoziy, Q. (1970). Pedagogika tarixi. Toshkent: Fan.
5. Vohidov, S. (1990). Xalq pedagogikasi an'analari. Toshkent: O'qituvchi.
6. Suhomlinskiy, V.A. (1974). Siz bolalar tarbiyachisiz. Moskva: Pedagogika.
7. Komenskiy, Y.A. (1955). Buyuk didaktika. Moskva: Pedagogika.
8. Pestalozzi, G. (1801). How Gertrude Teaches Her Children. London: Swan Sonnenschein.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori (2017). "Ta'lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar malakasini yuksaltirish chora-tadbirlari haqida."
10. Jalolov, J. (2015). Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: O'qituvchi.